

A SZÉTVÁLASZTÁS ANATÓMIÁJA

A BDL (בדל) SZÓ SZEMANTIKAI FEJLŐDÉSE A HÉBER BIBLIÁBAN¹

Marossy Attila

BEVEZETÉS

A Papi-írás (P) egyik közismert jellegzetessége a „szétválaszt” (הַבְּדִיל, בדל *bifil*) szó gyakori használata. A leghíresebb ezzel kapcsolatos vers a Lev 10,10, amely szerint a papoknak különbséget kell tenniük a tiszta és tisztátalan, a szent és a profán között. Hasonlóan sokat tárgyalt szöveg a papi teremtéstörténet (Gen 1,1–2,3/4a), amelyben az Örökkévaló „elválasztja” egymástól a világosságot és sötétséget, illetve az ég alatti vizeket az ég feletti vizektől (Gen 1,4.6.7.14.18). A létezők szétválasztása – mint a papi gondolkodás rendszerező sajátossága – a kultuszi élet területének számos aspektusát felöleli, beleértve a szent és profán teret; a templomban szolgáló papságot, levitákat és velük szemben Izrael népének egészét; illetve a kultuszban való részvétel lehetőségét meghatározó tiszta és tisztátalan rituális státust.

A papi dichotómiarendszer *szent és profán* elemének vallásfenomenológiai aspektusát nagy mélységben dolgozták fel Robertson Smith,² Émile Durkheim,³ Rudolf Otto⁴ és Mircea Eliade⁵ munkái; míg a *tiszta és tisztátalan* fogalompáros legjelentősebb feldolgozása Mary Douglas⁶ nevéhez fűződik. E szerzők azonban adósak maradtak az általuk felvázolt nagyívű koncepciók bibliai szövegkorpuszon történő *validációjával*, és ezzel együtt annak igazolásával, hogy az általuk univerzálisként kezelt *szent és profán*, illetve *tiszta és tisztátalan* dichotómiák csakugyan jelen vannak-e a Bibliában dokumentált vallásgyakorlatban. *A szent és a profán* megjelenését követően még a Héber Bibliát kiváloan

¹ Dolgozatom egy nagyobb, a papi dichotómiák történetét összefoglaló munka (Marossy 2012) részkutatása.

² Smith 1927.

³ Durkheim 2004 [1912].

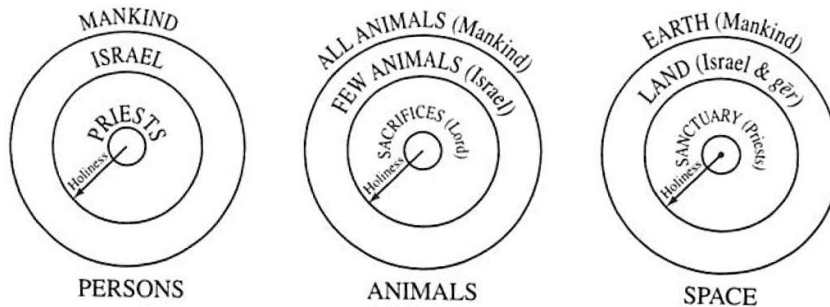
⁴ Otto 2001 [1917].

⁵ Eliade 1987 [1957].

⁶ Douglas 1984 [1966].

ismerő teológusok (köztük pl. Gerhard von Rad)⁷ is reflektálatlanul kezdtek el hivatkozni a Rudolf Otto és Mircea Eliade által felvázolt rendszerre.

A legmélyebb szövegalapú vizsgálatot Jacob Milgrom végezte el Leviticus-kommentárjában,⁸ a következő ábrában összegezve kutatása eredményeit:

1. ábra: Milgrom szentség-modellje⁹

Milgrom egy háromosztatú rendszert javasol (papság – Izrael – emberiség), amellyel párhuzamba állítja az állatok világát (áldozati állat – tiszta állat – tisztátalan állat) és a tereket (szentély – Izrael földje – pogányok földje). Véleménye szerint míg a Papi-írás (P) még statikusan kezeli a szegmensek közötti határokat, addig a Szentség Törvénye (H) már dinamikus, elmosódó határokat feltételez a két belső kör között: Izrael egész népe (és földje) részesülhet abból a szentségből, amely a papság „veleszületett” tulajdonsága, ha betartja az Örökkévaló törvényeit.¹⁰

Milgrom modellje egyrészt rávilágít arra, hogy a *szent és profán* határa változékony lehet, másrészt a P és H rétegek közötti különbség kimutatásával utal a papi dichotómiarendszer lehetséges időbeli fejlődésére. A szent és profán határának megállapítása során Milgrom eltér Eliade szisztémájától, és a „mozgó szentség” (*moving holiness*) fogalmának bevezetésével a „szent” és „profán” tér helyett Izrael vallási-etnikai határvonalára tolja ki a *szent és profán* határvonalát. A két rendszer között az egyik legjelentősebb különbség tehát a két pólus szétválasztásának helye, módja és jellege: a *szétválasztás* aktusa alapjaiban határozza meg a dichotómiarendszer karakterét.

Dolgozatom a „szétválaszt” szó történeti-szemantikai elemzésével arra keresi a választ, hogy a Héber Biblia szerint hol húzódik meg az „elválasztás” határa: a „szent hely” körül, igazolva Durkheim és Eliade kutatásait, vagy végső soron kitolódik a „közösség/gyülekezet” határára, amint azt Milgrom feltételezi?

⁷ von Rad 2000 [1957]: 167–169, 217–223.

⁸ Milgrom 1991, 2000, 2001.

⁹ Milgrom 2000: 1718.

¹⁰ Milgrom 2000: 1718–19.

Kimutatható-e történeti változás a szó használatában, és ezzel együtt elmozdulás a szent és profán, illetve tiszta és tisztátalan dichotómiarendszerekben?

A BDL (בדל) GYÖK SZEMANTIKAI TÉRKÉPÉRŐL

A mellékelt szemantikai térkép (2. ábra) a gyök használatának változásait követi nyomon. A térkép oszlopai a szemantikai mezőket (*semantic field*) jelölik, jelentés és kontextus szerint csoportosítva az előfordulásokat (mire vonatkozik, mit jelent az adott szöveggörnyezetben). A térkép soraiban azok a bibliai könyvek szerepelnek, amelyekben a vizsgált gyök előfordul. Első pillantásra szembeütő, hogy az előfordulások bizonyos rendszer szerint csoportosulnak. Ezeket a koncentrátumokat a szemantikai tartomány (*semantic domain*) névvel illetjük; a térképen vastag keretben és címkével láthatók.

	„különbséget tesz”			„kijelöl, kiválaszt”			„elkülönül, elkülönít”			Névszók				
	Teremtés	Szentély Áldozati állapot	Tisztát, szentet	Tiszta állatok	Várost	Bűnöst	Lévi törzset	Kis csoportot	Idegen népeket	Levitákat	Izraelt	A bűnös	Rész, darab	Őn, ötvözet
Gen	1,4,6,7, 14,18 (P)													
Exod		26,33 (P)												
Lev		1,17; 5,8 10,10 (P)		11,47; 20,25,25 (H)						20,24, 26 (H)				
Num										8,14; 16,9; 16,21 (nij) (P)				31,22 (P)
Deut					4,41; 29,20 19,2,7 (DTR1) (DTR)	10,8 (DTR1)								
Jósua					16,9 (nijal)									
1Kir											8,53			
1Krón						23,13 (nijal)	12,9 (nij); 25,1							
2Krón							25,10							
Ezra							8,24; 10,16 (nijal)	6,21; 9,1; 10,8; 10,11 (nij)						
Neh							Krónikás Történeti Mű	9,2; 10,29 (nij); 13,3 (nijil)			Izolációs tartomány			
Jes											56,3,3; 59,2			1,25
Ezék		22,26; 42,20					Logikai tartomány	39,14					Morális tartomány	22,18,20; 27,12
Ám													3,12 (fij csücske)	
Zak														4,10

2. ábra: A bdl (בדל) gyök szemantikai térképe

Az ábra négy jól megkülönböztethető tartományra oszlik: (1) kultuszi, (2) logikai, (3) izolációs és (4) morális tartományokra, a gyök igei előfordulásaira tekintettel. Ugyanakkor nominális realizációja is van a gyöknek: *badal* (בדל, = 'rész') formában egyszer (Ámós 3,12), és *bedilként* (בדיל = 'ötvözet, ón') összesen hatszor jelenik meg a bibliai korpuszban. Az elemzés során megkíséreljük behatárolni az egyes tartományokhoz tartozó előfordulások lehetséges keletkezési idejét, valamint a szerzői kört, amelytől az adott szakasz származhat,

kísérletet téve a 'szétválasztás' alapértelmű kifejezés jelentésváltozásainak rekonstruálására.

NÉVSZÓI ELŐFORDULÁSOK

בָּדַל. A mindössze egyszer előforduló *badal* (בָּדַל = 'rész') szó Ámósz könyvének 3. fejezetében található. Bár ez a fejezet a könyv alaprétégehez tartozik, s ezért a kutatók a 8. század közepére datálják, a 12. vers megtöri a szakasz ívét: nem ítéletről és pusztulásról szól, hanem a megmenekülő maradékról. A verset tartalmi okoknál fogva tehát nem a fejezet ősi rétegéhez soroljuk, hanem vagy az egy évszázaddal későbbi deuteronomista iskola (D) betoldásának, vagy fogság utáni megjegyzésnek tekinthetjük. Mivel azonban hiányzik belőle a fogság utánra datált 9,11kk szakasz „minden népre” utaló univerzalista szemlélete, ezért a verset az északi állam elpusztulása után felívelő Júda miliójébe, különösen Jósiás király 6. század végi udvarába helyezhetjük. A *badal* névszói alak tehát a 7. század vége felé már használatban lehetett.

בָּדִיל. A gyökből képzett másik névszó, a *bedil* (בָּדִיל = 'ötvözet, ón') a szemantikai térképről leolvasható módon javarészt fogság utáni szövegekben fordul elő (Num 31,22 a P forrásból, 3 vers Ezékiel könyvéből, egy vers Zakariás könyvéből). Az egyetlen forrás, amely esetleg a 6. századnál korábbra tehető, a Jes 1,25, ennek a versnek a datálása azonban vitatott: a redakciótörténeti kutatás ezt is a fogság utánra helyezi.¹¹ Az előfordulások alapján az állapítható meg bizonyossággal, hogy az i. e. 6–5. századra elterjedt a szó, 'ötvözet' vagy 'ón' jelentésben, 'amit elválasztottak' [ti. egy értékesebb fémből], – a BDB levezetése szerint.

A bibliai héberben egyetlen helyen (Ámósz 7,8) felbukkan az „ón” akkádiban *annaku* formában használt szava is, az *anake* (אָנַק), még hozzá 'függőón' jelentésben. A vers Ámósz könyvének alaprétégehez tartozik, így a szó használata a 8. század közepére datálható.¹²

A *bedil* fent említett előfordulási helyei között négy olyan vers is van, amely különböző fémeket sorol fel (Num 31,22; Ez 22,18.20; 27,12). Ezek közül a Num 31,22 lajstroma a legteljesebb, az „arany” (בָּהַב), „ezüst” (בָּהַבַּיִת), „réz” (בָּהַבַּיִת), „vas” (בָּהַבַּיִת), „ón” (בָּדִיל) és „ólom” (בָּהַבַּיִת) anyagnevekkel, viszont feltűnő, hogy az Ámósz 7,8-ban még szereplő *anake* (אָנַק) itt már nincs jelen. Okkal valószínűsíthető tehát, hogy a 6. század végére kikophatott a használatból, és helyét a fogság után a *bedil* (בָּדִיל) vette át.

¹¹ Rózsa 1996: 94.

¹² Rózsa 1996: 53.

LOGIKAI TARTOMÁNY

A logikai tartományba olyan előfordulások kerültek, amelyek csupán egyetlen tárggyal együtt szerepelnek (akár נש tárgyi prepozícióval, akár anélkül), jelentésük: 'kijelöl, kiválaszt vmit'. A nyelvi adatok használatának feltételezett korát figyelembe véve ez lehetett a gyök legkorábbi, elsődleges jelentése. A tartományba került versek általános jellemzője, hogy egyszerű logikai választásról szólnak, és – szemben a további három tartománnyal – nem fejeznek ki rituális, morális vagy más természetű szembenállást.

Menedékvárosok

A logikai tartományba tartozó legkorábbi bibliai szakaszok nagy valószínűséggel a Deuteronomium menedékvárosokra vonatkozó részei (4,41 és 19,2.7).

„Akkor *kijelölt* Mózes három várost” (אָז יבְדִיל מֹשֶׁה שְׁלֹשׁ עָרִים) (Deut 4,41)

„*Jelölj ki* három várost országodban” (וְשִׁלַּחְתָּ לָּךְ בְּתוֹךְ אֶרֶץ) (Deut 19,2.7)

E szakaszok datálásával kapcsolatban viszonylagos konszenzus alakult ki a kutatók között. E konszenzus nagyvonalakban J. de Vaux ötlépcsős felosztását követi, aki a Deut 4,41 és 19,2.7 verseket a menedékvárosokra vonatkozó szövegek történeti elemzésében a fejlődés harmadik lépcsőfokára, a kultuszcentralizáció idejére, azaz a 7. század második felére helyezi.¹³ Ez éppen megegyezik az Ámós 3,12 vers feltételezett keletkezési korával! A gyök tehát névszói és igei formában nagyjából egy időben, a 7. század végén már használatban volt – a ránk maradt írott források tanúsága alapján. Az igealak mindhárom helyen *hifil* igetörzsben és prepozíciós bővítmények nélkül szerepel.

Jósua 16,9

A térképen a hasonló jelentés miatt ugyanebbe az oszlopba került a Jósua 16,9 is, amely azokat a városokat tárgyalja, „melyek *ki lettek választva* Efraim fiai számára” (הַמְבְדִילֹת לְבְנֵי אֶפְרַיִם הָעָרִים). A kontextus különbözik az előzőtől, a szó alkalmazási mechanizmusa azonban ugyanaz: a városok egész halmaza közül egy részhalmazt, konkrét, meghatározott célból, kiemelnek. Az ige itt *nifal* formában köszön vissza, de még mindig prepozíciós (pl. נש) bővítmények nélkül. A történettudomány Finkelstein és Silberman által képviselt álláspontja,¹⁴ illetve a Biblia-kutatók jelenkori konszenzusa¹⁵ alapján a Jósua könyvében felsorolt területi felosztások a Jósiás-korabeli politikai programot tükrözik, így a 16,9 vers is legkorábban a 7. század végén kerülhetett a szövegbe; a későbbi redakciót,

¹³ Budd 1998: sub Num 35,9–34.

¹⁴ Finkelstein – Silberman 2006: 110.

¹⁵ Rózsa 1996: 311.

amely a nyelvi adat előfordulásának későbbi datálását feltételezné, filológiai eszközökkel nehéz biztosan megállapítani.

Deut 10,8

A leviták kijelöléséről szóló vers egy összetett szakaszban található. A tágabb szövegkörnyezet, Isten haragja a Hórebbe (Deut 9,7–10,11) az aranyborjú történetének (Ex. 32–34) egy korai változata lehetett (9,7–18; 9,26–29; 10,10b–11), amelyet később különböző blokkokkal egészítettek ki.¹⁶ A Deut 10,8–9 egy ilyen kiegészítés, amely arról ad számot, hogy az Örökkévaló kijelöli (הַבְּרִיָּא) Lévi törzsét, hogy (a) hordozzák a szövetség ládáját, (b) az Örökkévaló előtt álljanak, neki szolgáljanak és áldják „mind a mai napig”. Jóllehet ez utóbbi megjegyzés a késői betoldás vagy átdolgozás gyanúját veti fel, a kutatók egyhangúlag a deuteronomisztikus hagyományhoz sorolják a verset. Tartalmilag azért, mert a leviták fenti jogosítványait csak a D ismeri el teljes körűen, a P nem engedélyezi a leviták templomi szolgálatát.¹⁷ Formailag pedig azért, mert – amint azt Christensen (1991) is észreveszi – a Deuteronomiumban mindössze négyszer szereplő *hivdíl* (הַבְּרִיָּא = itt ’kijelölni’) kapcsolatot teremt a fent már tárgyalt 4,41 és 19,2.7 versek, és a 10,8 vers, azaz a menedékvárosok és a leviták kiválasztása között. Ez a gondolatritmus, illetve az, hogy a leviták tisztsége inkább a deuteronomista iskola koncepciójába illik bele, a deuteronomista iskola működésének idejére utal.

Deut 29,20

Egyetlen előfordulást kell még számba vennünk. A Deut 29. fejezetében található átokszöveg szerint az Örökkévaló „*kiválasztja* [a megátalkodott szívűt] Izrael minden törzséből, és romlást hoz rá” (וְהַבְּרִיָּא לְיִשְׂרָאֵל מִכָּל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל). A vers, akárcsak a fenti esetekben, egyszerű logikai választást takar, és nem az Izrael törzseitől való *elválasztást*, *elhatárolást*; ezt erősíti a közbeiktatott *לְרֵעָה* lexéma, amely célhatározói értelemben, ’veszedelmre való kiválasztás’-t implikál.

Fogság utáni szövegek

Ezék 39,14 és a Krónikás Történeti Mű általánosságban.

A 7. századra adatolt nyelvi anyagon kívül a bibliai korpuszban még 7 versben a *bdl* (בדל) hasonló, ’kijelölni’ értelmű megjelenését érhetjük tetten.

Az alábbi realizációk mindegyikében arról olvashatunk, hogy valaki (kisebb csapat/csoport vagy konkrét személy) valamely speciális tevékenység elvégzésére kap megbízást.

¹⁶ Barton – Muddiman 2001: 144.

¹⁷ Részletesebben ld. Mazar 2007: 513–526.

- Ezék 39,14 „Egy különleges temetőosztagot *választanak ki*, akik a temetlen halottakat elföldelik” (וְאֶנְשֵׁי תְמִיד יִבְדְּלוּ עֲבָרִים בְּאֶרֶץ).
 1Krón 12,9 „Egy kis csapatot *választanak* Dávidnak a gáditák közül” (וּמִן־הַגָּדִי (אֶל־דָּוִד נִבְדְּלוּ)).
 1Krón 23,13 „Áron *kiválasztatik* (וַיִּבְדְּלוּ אֹהֲרֹן לְהַקְדִּישׁוּ), hogy papként szolgáljon.”
 1Krón 25,1 „Dávid és a sereg fővezérei *kiválasztják* Asáf, Hémán és Jedutun fiait zenészeknek” (וַיִּבְדְּלוּ דָוִד וְשָׂרֵי הַצָּבָא לְעִבְדָּהּ לְבְנֵי אֶסָרָה וְהַיָּמֶן (וַיְדוּתוּן)).
 2Krón 25,10 „Amacjá *kijelöli* (azaz utasítja) az efraimi csapatot (וַיְבַדְּלוּ אֶמְצָהוּ), hogy térjenek haza.”
 Ezra 8,24 „Ezra *kiválaszt* a papi fejedelmek közül 12 főt” (וַאֲבָדְיָהָ מִשָּׂרֵי (הַכֹּהֲנִים שָׂגִים עֲשָׂר)).
 Ezra 10,16 „Ezra családfőket *választ ki*” (וַיִּבְדְּלוּ עֲוֹרָא הַכֹּהֵן אֲנָשִׁים).

Első pillantásra két szembetűnő dolog van a sorozatban. Az egyik, hogy az ezékieli vers kivételével mindegyik az ún. Krónikás Történeti Műből (az egymástól függő Krónika – Ezra-Nehemja könyvekből) való. A másik a *nifal* igetörzs szignifikánsabb jelenléte. Már Braun felfigyelt arra,¹⁸ hogy a *nindal* (נִבְדָּל) kizárólag 10 helyen fordul elő a Bibliában, ebből 9 a Krónikás Történeti Műben, és csak egy a P-hez tartozó Num 16,21-ben. A *bdl* gyök *nifal*-beli megvalósulása tehát a Krónikás Történeti Műre jellemző.¹⁹

A szemantikai térképről leolvasható, hogy a logikai és az izolációs tartomány határa kettévágja a Krónikák – Ezra-Nehemia tömböt, így 6 előfordulás még a logikai, a maradék 7 adat pedig már az izolációs tartományhoz tartozik. A szétválasztás nem mesterséges: a különböző jelentéseket a szöveggörnyezet határozza meg. Esetünkben ez azt jelenti, hogy miközben a Krónikás Történeti Műben már megjelenik a *bdl* gyök egy új, speciális használata (‘valamitől elkülönülni’), még intenzíven használják a korábbi jelentést is: ‘valamit kijelölni, kiválasztani.’

Ezékiel könyvének 39. fejezetét, s különösen is a 11. verstől kezdődő szakaszt (főként a nyitó vers „és lesz azon a napon” formulája miatt)²⁰ a kutatók döntő többsége egy későbbi redaktor munkájának tartja.²¹ A szöveget kisebb egységekből továbbírt műként értelmező Zimmerli²² ugyanakkor a 39,1–5 és 17–20 verseket elsődleges orákulumnak tekinti.

Az általunk tárgyalt Ezékiel-vers tehát minden bizonnyal fogság utáni keletkezésű. Az itt használt „és *választottak* állandó [azaz ’főállású’] embereket” (וְאֶנְשֵׁי

¹⁸ Braun 1986: sub 1Krón 12,9.

¹⁹ A Num 16,21-es versre a későbbiekben még visszatérünk.

²⁰ Allen 1998: sub Ez 38,1–39,29.

²¹ Rózsa 1996: 212–218.

²² Allen 1998: sub Ez 38,1–39,29.

תָּמִיד (יִבְדְּלוּ) kifejezésben a *bdl* kontextuális aktualizációja az egyszerű logikai kiválasztással feleltethető meg.

Hasonló logika mentén képezi le a kifejezést a Krónikás Történeti Mű fent felsorolt hat verse is. Az 1Krón 12,9-ben a gáditákat, a 25,1-ben a templomi zenészeket „választják ki”. A messze északon lévő gáditák Dáviddal kapcsolatos említése, történelmi ismereteink szerint, politikai koncepción nyugvó, késői (legalább Jósiás korából származó) hagyomány – aligha valószínű ugyanis, hogy az északon székelő Gád törzs tagjai messze délen háborúskodtak volna Dáviddal közösen. A 25. fejezet 1. verse a személynevek (Jeduthun, Hémán) tanúsága szerint is fogság utáni eredetű; a szakasz többszörösen összetett szövegből áll, amelynek legősi rétege sem korábbi a második templom koránál.²³

1Krón 23,13

Érdekes kis figyelmet szentelni az 1Krón 23,13 versre, különösen a fent bemutatott Deut 10,8 verssel való összevetés fényében:

„Abban az időben *választotta külön* az Úr a Lévi törzset (הַבְּדִיל יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט (הַלְוִי)), hogy hordozzák az Úr szövetségládáját, hogy az Úr színe előtt álljanak az ő szolgálatára, és hogy áldást mondjanak az ő nevével. Így van ez ma is.” (Deut 10,8)

„Amrám fia volt Áron és Mózes. De Áront *különválasztották* (וַיִּבְדְּלוּ (אַהֲרֹן)), hogy fölszenteljék, mint legszentebbet, őt és fiait örökre, hogy áldozatot mutassanak be az Úr színe előtt, hogy őt szolgálják, és az ő nevében mondjanak áldást mindenkor.” (1Krón 23,13)

Szembetűnők a két – a modellünkben egy oszlopba került – vers közötti hasonlóságok és különbségek. Mindkét versben „kiválasztják” (*bdl*) a papságot, de míg a régebbi szövegben még Lévi törzset, addig a későbbi szövegben már csak Áront és fiait; s míg a Deut-szövegben a *bdl* *hifil* törzsből jelenik meg (הַבְּדִיל = 'kiválasztotta'), a Krónikás Történeti Műben viszont, jellemző módon, már *nifal*-ban szerepel (וַיִּבְדְּלוּ = 'kiválasztott'). A feladat – némi eltéréssel – mindkét versben az Úr szolgálata és áldás mondása.

Bár a magyar megfelelő, melyet a „különválasztották” igekötős igével adtunk meg, egyfajta szembenállítást sugall, mindkét szövegben alapvetően 'kijelölés'-ről, 'kiválasztás'-ról van szó. A lehetséges oppozíciót maga az igei jelentés ugyan fogalmi jegyként hordozza, de *explicite* nincs jelölve, sem מן prepozíciós bővítménnyel (ti. hogy *kitől* „választották külön”), sem a בֵּין ... וּבֵין partikulák által kísérvé. A formai kritériumok alapján e verseket még az egyszerű logikai tartományba kategorizáljuk, annak ellenére, hogy a templomi szolgálat és a papság-téma miatt a kultikus tartományhoz is lehetne sorolni.

²³ Részletesebben ld. Braun 1986.

2Krón 25,10

A rendkívül érdekes szerkezetű vers a Krónikás külön anyagát tartalmazó szakaszhoz, a 25,5–16-hoz tartozik, amely a Krónikás 2Kir 14,7-hez kapcsolódó magyarázata. Bár Dillard²⁴ és más kutatók a szöveg ellentmondásai és a próféta névtelensége miatt úgy vélik, hogy a Krónikás a jelen szövegrész létrehozásában korábbi hagyományokból dolgozott, a 25,10 vers pontos keletkezési idejét nem lehet meghatározni. A *hifil* *הִפִּיל* alak mindenesetre beleillik a Krónikás stílusába, a szó használata pedig megfelel az ebben a szemantikai mezőben található többi előfordulásnak.

Ezra 8,24 és 10,16

A két vers tartalmi-logikai szempontból hasonló (a 8,24-ben 12 papi fejedelmet, a 10,16-ban családfőket „jelölnek ki”), formailag azonban eltér egymástól. A 8,24 egyes szám első személyben írt, ún. „én–tudósítás”, a 10,16 a narratív egység része: egyes szám harmadik személlyel. Mivel mind a két versben egyszerű „kiválasztásról”, és nem *elkülönítésről* van szó, ezért sem a Károli-Biblia „különválasztotta”, sem az angol fordítások „separated” fordítása nem adekvát. A 10,16 vers szintaktikai nehézsége miatt javításra szorul; a legkézenfekvőbb a *הִפִּיל* alakot *לֹא יִבְדֵּל*-ra javítani, ez esetben a mondat értelme: „és választott [Ezra] magának”.

Logikai tartomány – összefoglalás

A csoportban a *bdl* gyök olyan előfordulásait vizsgáltuk meg, amelyek értelme ’kijelöl, kiválaszt valamit vagy valakit’ (angolul ’to set apart’). Az igehez soha nem társul *מִן* prepozíció, egyik előfordulásban sincs oppozíció morfológiailag jelölve. A fordítók erőfeszítése, hogy az ige jelentését ’elválaszt’ (angolul ’to separate’) megfelelővel adják vissza, ezért tévútra vezet. A lexéma verbális és nominális használata a 7. század második felében elterjedt lehetett; s a fogság után feltűnik a *bedil* (*בְּדִיל*) forma is, ’ötvözet’, ’ón’ jelentésben. Az ige ’kijelöl’ alapjelentése még a Krónikás idejében is ismert volt.

KULTUSZI TARTOMÁNY

Időrendben tovább haladva, a Papi-írás (P) adatait vesszük szemügyre, amelyek a kultuszi tartomány mezőben tömörülnek, kiegészítve két ezékieli verssel (22,26 és 42,20). A csoport előfordulásainak közös jellemzője a kultusszal kapcsolatos téma, illetve a *בְּיָן* ... *בְּיָן* páros prepozíció használata, amely bővítmény a *bdl* gyök megjelenési módjában az egyik legjelentősebb innováció. Az ige így többé már nem csupán egyetlen tárgyat vonz (’kijelöl *valamit*’), hanem két té-

²⁴ Dillard 1987.

nyező között tesz különbséget, illetve két tényezőt választ el egymástól (különbséget tesz *valami és valami között*, ’elválaszt *valamit és valamit*’).

A teremtéstörténet

A papi kozmogónia (Gen 1,1–2,3/4a) hét lépcsőben meséli el a világ teremtését, amelynek egyik jellemző mozzanata az entitások szétválasztása. Ez valójában mindössze két entitáspárra vonatkozik: a világosságra és sötétségre (1,4.14.18), illetve az égi és ég alatti vizekre (1,6–7).

A szétválasztás képzete nem új a bibliai kozmogóniában: a mezopotámiai teremtéseposzban, az *Enuma Elis*ben Marduk „szétválasztja” Tiamatot, az egyik feléből megalkotja az égboltot, amely az égbolt vizeinek tartóhelye lesz (IV/138).²⁵ Egy töredéken találkozunk a *Ti-amat e-Zi-ti* (’Felső Tiamat/Óceán’) és *Ti-amat šap-li-ti* (’Alsó Tiamat/Óceán’) kifejezéssel is, amely megfelel a bibliai égi és földi vizeknek.²⁶ Hasonlóképpen, az ötödik tábla elején Marduk megalkotja az égitesteket, és az évet szakaszokra osztja (V/3); az akkád szöveg itt a *mašaru* (’szétválaszt’) és az ugyanebből a gyökből képzett *mišru* (’rész, szakasz’) szavakat használja. Az *Enuma Elis* és a bibliai teremtéstörténet összefüggése túl van e dolgozat keretein; az azonban megállapítható, hogy a bibliai eposz az *Enuma Elis*hez hasonló motívumokat használ, így mind a vizek, mind a világosság és sötétség (azaz az idő) szétválasztása a mezopotámiai kozmogóniával közös motívum. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a P teremtéstörténetében az entitások szétválasztása nem a papi teológia belső fejlődésének eredménye, hanem a mezopotámiai kozmogónia egyes elemeinek átvétele, így az a fogalom, amelyet a P többek között a szent és a profán szétválasztására is használt *בָּרַח* ... *בָּרַח*-bővítményes *לְהַבְרִיחַ*-lel fejez ki, komparasztikai keretek között vizsgálendő.

Exod 26,33

A teljes Exodusban mindössze egyetlen versben fordul elő a *bdl* gyök, a függönnyel (*פְּרֹכֶת*) kapcsolatban, melynek funkciója az, hogy „elválassza” egymástól a szentek szentjét a szent sátor többi részétől. A vallástörténeti szimbolizmus természetesen ebbe is beleértheti a „szétválasztás koncepcióját” – mint ahogyan önmagában a függöny létébe is –, mivel azonban az Exodus szerkesztője nem fűz hozzá további magyarázatot, ezért ebben a versben a „szétválasztást” inkább technikai jellegűnek vehetjük.

²⁵ King 2010: 77.

²⁶ King 2010: LXXXIII.

Lev 1,17; 5,8

Hasonló technikai leírást tartalmaz a Leviticusnak az a két verse, amelyek az égőáldozat (1,17), illetve a vétekáldozat (5,8) technikai végrehajtásáról szólnak: a papnak nem szabad „elválasztania” egymástól az áldozati állat darabjait. A kifejezés mind a két esetben ugyanabban a formában szerepel (לֹא יַבְדִּילֶנּוּ = ’ne szakítsa el’), bővítmény nélkül, amelyből arra következtethetünk, hogy mint állandósult formula, bevett kifejezésként (esetleg *terminus technicus*ként) funkcionált a kultuszi életben. Ez a jelentés nagyon távol áll az elsődleges, ’kijelöl/kiválaszt’ értelemtől; itt mindössze arról van szó, hogy az állat darabjai között lévő kontaktusnak nem szabad megszakadnia.

Lev 10,10

Elérkeztünk a táblázat témánk szempontjából legfontosabb verséhez, ahhoz a papi programbeszédhez, amely egy dichotómiapár formájában fogalmazza meg a P világlátásának központi elemét. A papoknak – konkrétan Áron fiainak – „különbséget kell tenniük” a tiszta és a tisztátalan, illetve a szent és a profán között. Ez a tisztség egyértelműen az ő felelősségük. A szöveg a kategóriákat mint abszolút fogalmakat (*a* szentet, *a* profánt, *a* tisztát és *a* tisztátalant) határozza meg.

Ez 22,26

A kultuszi tartomány ezékieli verse egyedülálló abban a tekintetben, hogy a Lev 10,10-en kívül egyedül itt szerepel *expressis verbis* a szent és a profán „különválasztása”.

Az Ezékiel 22. fejezete három orákulumra oszlik (1–16, 17–22, 23–31), az általunk tárgyalt vers a harmadik orákulumba esik. Ez az orákulum egy történelmi retrospekció, amely Jeruzsálem 587-es elését idézi fel. Másik jellegzetessége, hogy kapcsolatban áll a Zof 3,3–4,8 szakasszal. Több kutató ezért úgy véli, hogy a szakasz a 7. század vége és Ezékiel működési ideje között keletkezhetett, sőt azt is felveti, hogy akár maga Ezékiel is lehetett a szerző.²⁷ A 26. vers azonban ezzel kapcsolatban problémákat vet fel, ahogyan a Lev 10,10-zel való összevetésből kiderül:

¹⁰ „Így tudtok *különbséget tenni* (וְלֹא יַבְדִּילֶנּוּ) a szent és a közönséges közt, a tisztátalan és a tiszta közt,

¹¹és így tudjátok *tanítani* (וְלֹא יִבְדִּילֶנּוּ) Izrael fiait mindazokra a rendelkezésekre, amelyeket kijelentett számuk-

²⁶ „Papjai erőszakot követtek el törvényemen, és meggyalázták szent dolgaimat. *Nem tettek különbséget* (לֹא יַבְדִּילֶנּוּ) a szent és a közönséges között, *nem tanítottak* (לֹא הוֹדִיעוּ) a tisztátalan és tiszta megkülönböztetésére. A

²⁷ Allen 1998: sub Ez 22,26.

ra az Úr Mózes által.”(Lev 10,10–11) nyugalom napjaival nem törődtek, és gyalázatot hoztak rám.” (Ezékiel 22,26)

A szöveget tanulmányozva egyértelmű, hogy mind a szókincs, mind a mondanivaló alapján a két szöveg függ egymástól: az ezékieli szakasz a Leviticus törvényének *inverze*. Aligha elképzelhető, hogy az Ezékiel 22,26 szerzője a Leviticus törvényének ismerete nélkül fogalmazta volna meg mondanivalóját. A kulcs tehát a Leviticus, és általában a P datálása; az ezékieli vers ennél későbbi kell, hogy legyen.

Ez 42,20

Az új templomról szóló látomást (Ez 40–48) a kutatói konszenzus fogság utáni alkotásnak tartja.²⁸ A templom aprólékos és precíz leírása egyértelműen papi körökhöz köthető. A 42,20 a „belső ház” (הַבַּיִת הַפְּנִימִי) oldalait jellemzi úgy, hogy

„Mind a négy égtáj felől megmérte. Kőfala volt körös-körül, amelynek a hosszúsága is ötszáz, a szélessége is ötszáz könyök volt. Ez választotta el a szent területet a közönségestől (לְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ לְהָל).” (Ez 42,20)

Bár a szöveg itt a ל ... יָר prepozíciókat használja, erről a versről is egyértelmű, hogy feltételezi a szent és profán dichotómia létezését, illetve az ehhez kapcsolódó papi teológiát. A fentiekből következik, hogy mind a két vers a papi teológia kialakulása, azaz a fogság *után* keletkezett.²⁹

Lev 11,47; 20,25

A tiszta és tisztátalan állatokról szóló két vers különös darabja a Szentség Törvényének (H), amelyet a kutatók többsége szintén a fogság utáni papi körök szerkesztői tevékenységének tulajdonít. A tiszta és tisztátalan állatok *distinkciója* valóban tökéletesen illeszkedik a papi rendszerbe, ugyanis zökkenőmentesen alkalmazható rá a tiszta/tisztátalan dichotómia. Ez a megkülönböztetés azonban jellegében eltér a papi rendszer tiszta/tisztátalan fogalmától. Míg ez utóbbi rituális *állapotot* fejez ki, amely változik (ti. hogy alkalmas-e valami vagy valaki a kultuszban való részvételre), addig a tiszta és tisztátalan állatok megkülönböztetése egy *inherens tulajdonságon* alapszik, melynek lényege nem a kultuszi alkalmasság, hanem a fogyaszthatóság – amely felelős azért, hogy részt vehet-e egy állat a kultuszban vagy nem, de megváltoztathatatlan.

A tiszta és tisztátalan állatokkal kapcsolatos szövegek elemzése azt mutatja, hogy a papi hagyomány beillesztette a korábbi hagyományt a rendszerébe. A

²⁸ Rózsa 1996: 212–218.

²⁹ A P fogság előtti vagy utáni keletkezéséről ld. Hildebrand 1986 és Meyer 2010 összefoglalóit; jelen cikk a fogság utáni állápontra épül.

Lev 11,47 már egyértelműen azt az állapotot mutatja, amikor ez a beillesztés megtörtént:

„E szerint kell *különbséget tenni* a tisztátalan és a tiszta közt (לְהַבְדִּיל בֵּין הַטְּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר), a megehető állatok és a meg nem ehető állatok közt.” (Lev 11,47)

Látható, hogy a szöveg szóról szóra a Lev 10,10 papi formuláját *recitálja*, ugyanakkor a vers második fele egy *másik* definíciót hoz: nem „tisztátalan állatokról” beszél, hanem „ehető állatokról” (הַיְהִיהוּ הַנֶּאֱכָלִים)! A vers tehát beilleszti az ehető és nem ehető állatok korábbi hagyományát a papi rendszerbe, amelyet a tiszta/tisztátalan dichotómia fogalomkörével definiál.

Kultuszi tartomány – összefoglalás

A fogság utáni papság *authoritását* a tiszta vs. tisztátalan és a szent vs. profán dichotómiarendszer fejezi ki, amely szisztéma kimutathatóan *posztexilikus*, a papság társadalmi helyzetét és céljait leképezendő. E dichotómiarendszer *terminus technicus*a a ’különbséget tesz’ (הַבְדִּיל בֵּין... וּבֵין) kifejezés, amely a בָּדַל gyökjelentés meghatározó fogalmi jegyének manifesztációja – egyfajta fogalmi kiterjesztés – révén jött létre a בֵּין... וּבֵין prepozíciós bővítmény – mint a jelentést szűkítő, konkretizáló fakultatív vonzat – alkalmazásával. E jellegzetes formula azonban nem csupán a papi dichotómiarendszer artikulálására szolgált, hanem hétköznapi értelemben is használták (pl. az áldozati állat testrészeinek elválasztására).

IZOLÁCIÓS TARTOMÁNY

Vizsgálatunk következő tárgya az izolációs tartomány, amely – hasonlóan a logikáihoz – két különböző korszakból tartalmaz előfordulásokat. Az egyik csoport még a P-ből (illetve H-ből) származik, ezt összesen 6 előfordulás alkotja; a második csoport pedig a már érintett Krónikás Történeti Mű, amely Ezra-Nehemia könyvéből 7 előfordulást foglal magában.

Num 8,14; 16,9; 16,21

Mindhárom szövegrész a leviták és a köznép „elválasztásáról” szól, és mind a hármat a Papi-írás (P) rétegeihez sorolja a tudományos konszenzus.

„*Válaszd külön* a lévitákat Izrael fiaitól (הַבְדִּיל אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹדֵבְרֵי יִשְׂרָאֵל) , hogy a léviták az enyéme legyenek.” (Num 8,14)

„Majd ezt mondta Mózes Kórahnak: Hallgassatok ide, Lévi fia! Keveslitek, hogy *különválasztott* benneteket Izrael Istene Izrael közösségétől (הַבְדִּיל אֶל־הֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעַמֹּת יִשְׂרָאֵל)?” (Num 16,8–9a)

„Az Úr így beszélt Mózeshez és Áronhoz: *Választok külön* ettől a közösségtől (הַבְּדִילוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה), hadd semmisítsem meg őket egy pillanat alatt!” (Num 16,20–21)

A Numeri 8. fejezete eredetileg feltehetően a leviták tisztulási rítusának a leírása lehetett,³⁰ a papi redaktor pedig úgy alakította át, hogy megfeleljen a papok és leviták P szerinti viszonyának.³¹ A 14. vers még a Kellermann által feltételezett alaprég részre: Mózesnek Lévi fiait kell „kiválasztania” Izrael fiai közül. A בָּדַל gyök használata nagyon hasonlít a korábban a logikai tartományban tárgyalt esetekhez: a kontextusban nem a וַיִּבֶן ... וַיִּבֶן prepozíciós bővítménnyel konkretizált jelentéstartalom, hanem az תָּס prepozíciós tárgyi vonzat és a תָּס prepozíciós határozó jelenik meg konkretizáló szerepben.

A 16,9 nagyon hasonlít ehhez. A 16,3–11 szakasz (Korah lázadása) közmegegyezés szerint szintén a papi szerző műve. Ez az egység tartalmilag további részekre bontható: a 4–7-ig terjedő versek egy füstölőtesztel kívánják megoldani a problémát, a 8–11 versek pedig élesen kikelnek Lévi fiai ellen;³² ez utóbbi vélhetően már a P összedolgozójától származik. A הַבְּדִיל itt az מִן ... תָּס prepozíciókkal bővül, megfeleltetvén ezzel a *denotátumokat*: a levitákat, illetve mindenki mást, azaz Izrael népét. A hangsúly itt sem a kiválasztás egyszeri, valamely speciális tevékenységre szóló jellegén van, hanem a kiválasztottság permanens állapotán: a הַבְּדִיל jelentése így a ’kijelölés’ felől a ’különválaszt’ irányába mozdul el.

A 16,21 annyiban eltér az előző kettőtől, hogy az ige *nifal* igetörzsben szerepel, akárcsak a későbbi Krónikás Történeti Műben. Ráadásul itt már inkább ’elkülönülés’-t fejez ki. Áronnak és Mózesnek „külön kell válnia” a gyülekezet-től, hogy az Örökkévaló elpusztíthassa a sokaságot. Úgy tűnik, a *nifal* nem egyszerűen mediális, illetve visszaható akcióminőséget kölcsönöz a mondatnak, hanem magával hozza a lexéma szemantikai transzformációját is. Bár a Lev 16,21 inkább ’elválasztás’-t jelöl, a demarkációs vonal azonban nem Izrael és a környező népek, hanem a papság (Mózes, Áron) és a köznép között húzódik!

Lev 20,24.26

A két vers a fent már tárgyalt, a tiszta és tisztátalan állatok megkülönböztetéséről szóló Lev 20,25 verset fogja közre. Ezekben a versekben morfológiailag az מִן ... תָּס páros prepozíció felelős a bővítményként megjelenő mondatrészek kijelöléséért.

²⁴ „Nektek viszont megmondtam, hogy ti fogjátok örökölni földjüket, mert én adom azt nektek örökségül, a tejjel-mézzel folyó földet. Én, az

³⁰ Kellermann 1970: 115.

³¹ Budd 1998: sub Num 8.

³² Budd 1998: sub Num 16,8–11.

Úr, vagyok a ti Istenetek, aki *elkülönítettek* a népektől (אֱשֶׁר־הִבְדִּילְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים).

[²⁵Tegyetek azért különbséget a tiszta és tisztátalan állatok között (הִבְדִּילְתֶּם בֵּי־יְהוּדָה וְבֵי־הַגּוֹיִם הַטְּהוֹרִים לְטִמְאַהּ וְבֵי־הָעוֹרֹת), a tisztátalan és tiszta madarak között, és ne tegyetek magatokat utálatossá állattal, madárral vagy bármiféle földi csúszómászóval, mert azokat *különválasztottam*, mint tisztátalantisztátalanokat (אֱשֶׁר־הִבְדִּילְתִּי לְכֶם לְטִמְאָה).]

²⁶ Legyetek előttem szentek, mert én, az Úr, szent vagyok, és *elkülönítettek* benneteket a népektől, hogy az enyéim legyetek (וְאַבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים מִן־לְהִיזוֹת לִי)."

A Szentség Törvényéhez tartozó szakaszon szemmel láthatóan átível a *הִבְדִּיל*: a szöveg szerkesztője e kulcsszóra fűzi fel a gondolatmenetet. A szöveg mondanivalója az Örökkévaló Izraellel kötött szövetsége, amelynek feltétele és következménye, hogy Izraelnek szentnek kell lennie.

Dacára a *הִבְדִּיל* által teremtett szövegkohézióknak, első látásra egyértelmű, hogy a 25. vers megtöri a szakasz gondolatmenetét, kilóg a szövegtestből: fölöslegesnek tűnik. A 24. vers után egyből a 26. versnek kellene következnie; de ez esetben már a 24b is redundáns, mivel a 26. vers gyakorlatilag ugyanazt ismétli meg. A 26. vers „idegenkezűségéről” – a tartalmán kívül – a *הִבְדִּיל* szó használati módja is árulkodik: míg a két keretvers az *אֶת... מִן* prepozíciókat vonzza, addig a beillesztett vers a kultuszi tartomány többi eleméhez hasonlóan a *בֵּין... בֵּין*-t.

A vélhetően utólagos beillesztés kétfajta asszociációra adhat alapot. Egyrészt a tisztátalan állatok fogyasztása a környező népekre jellemző, másrészt a környező népek ugyanúgy tisztátalanok lehetnek, mint a tisztátalan állatok. Ezért a tőlük való „elkülönülés” a feltétele a szentségnek és az Örökkévalóval való kapcsolatnak. A redaktor ily módon erőteljesen kapcsolja össze a tiszta és tisztátalan állatok kérdését a környező népekkel való kapcsolat kérdésével.

Ha azonban megpróbáljuk rekonstruálni az alapréteg eredeti üzenetét, és kivesszük az utólag beillesztett 25. verset, hirtelen megváltozik a szöveg értelme. Már nincs szó tisztátalan állatokról, és ezért a tisztátalan népekre sem asszociálunk. A tiszta és tisztátalan „szétválasztásának” képe sem kísérti az „olvasót” többé. Marad viszont a *אֶת... מִן* szerkezet, amely a szövetségkötés szemszögéből – amelyre az Örökkévaló „kiválasztotta” magának Izraelt a népek közül – inkább jelent ’kiválasztás’-t, mint ’elválasztás’-t. Izrael és a népek szembenállása az eredeti szövegben tehát nem vehető magától értetődőnek! Különösen a 26. versben szembetűnő ez, ahol a „hogy enyém legyetek” célhatározói mondat egység (*לְהִיזוֹת לִי*) a kiválasztás-, nem pedig a népekkel való szembeállítás mozzanatát hangsúlyozza. A jelentés helyes tolmácsolása: ’kiválasztottalak titeket a népek közül, hogy az enyéme legyetek’. Izrael és a népek szembeállításának és szétválasztásának gondolatát tehát az utólag ügyesen beszerkesztett 25. vers domborítja ki! A szerkesztői megoldás egyúttal átvezeti az olvasót a tisztátalan idegenektől való teljes elkülönülés (késői) eszméjéhez is.

1Kir 8,53

Az eddig tárgyalt megjelenésekhez képest váratlanul bukkan föl az 1Kir 8,53, amely a kései kifejezései miatt egyértelműen a fogság utánra datált³³ 8,46–53 szakaszt zárja le. Az 53. vers szerint az Örökkévaló „kiválasztotta” az izraelitákat magának örökségül (אֵת־הַבְּדֻלְתָּם לְךָ לְנַחֲלָה מִכָּל עַמֵּי). A kifejezés ismételtlen ’kiválasztás’-t jelöl, amint azt a לְךָ לְנַחֲלָה kifejezés egyértelművé teszi. A „népek közül” csupán arra a halmazra utal, amelyből az Örökkévaló választott magának. Ez viszont a már bemutatott Lev 20,24.26 versekkel együtt azt jelenti, hogy a הַבְּדִיל – egészen a Krónikás Történeti Műig – megmaradt a papság és köznép, a templom és közterület, azaz a *szent* és a *profán* elválasztásának szakszavaként, és nem vonatkoztatható Izrael és a környező népek szembenállására.

Krónikás Történeti Mű

Elérkeztünk utolsó szövegcsoporthoz, a Krónikás Történeti Műhöz, amelyet a logikai tartomány keretében már részben tárgyaltunk. Ezra-Nehemia könyvében hét olyan előfordulást találunk, amely a közösség és a környező népek közötti izolációt fejezi ki.

Ezra 6,21	„Részt vesznek a pészahon mindazok, akik <i>elkülönültek</i> az ország pogányainak tisztátalanságától (כָּל הַנִּבְדָּלִים מִטְמֵאֹת (גוֹיֵי-הָאָרֶץ אֲלֵהֶם).”
Ezra 9,1	„A nép, a papok és a leviták <i>nem különítették el magukat</i> a föld népeitől (לֹא-נִבְדְּלוּ הָעָם יִשְׂרָאֵל וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם מֵעַמֵּי (הָאָרֶץ).”
Ezra 10,8	„Aki nem jelenik meg három nap múlva Jeruzsálemben, azt <i>közösítsék ki</i> a száműzöttek gyülekezetéből (וְהוּא יִבְדֵּל (מִקְהַל הַגּוֹלָה).”
Ezra 10,11	„Ezsdrás felszólítja a népet, hogy <i>különítsék el magukat</i> a föld népeitől és az idegen feleségektől (וְהַבְּדִילוּ מֵעַמֵּי הָאָרֶץ (וּמִן-הַנְּשִׂים הַנִּכְרִיֹּת).”
Neh 9,2	„Izrael fiai <i>elkülönültek</i> minden idegentől (וַיִּבְדְּלוּ יִשְׂרָאֵל (מִכָּל כְּנִי נִכְר).”
Neh 10,29	„Az Örökkévaló törvénye mellé álltak mindazok, akik <i>elkülönültek</i> a föld népeitől (וְכָל-הַנִּבְדָּלִים מֵעַמֵּי הָאָרֶץ).”
Neh 13,3	„Izrael fiai <i>kizártak maguk közül</i> minden keverék népet (וַיִּבְדְּלוּ כָל-עָרַב מִיִּשְׂרָאֵל).”

Az „Izrael fiai” és az „ország pogányai” közötti konfliktus fellelhető Ezra-Nehemia narratíváiban éppen úgy, mint a Haggai 2,10–14 szakaszban, amelyről

³³ DeVries 1998.

számos kutató feltételezi, hogy a visszatérők és az otthoni lakosok közötti konfliktust tükrözi vissza.³⁴

A templomépítés körüli nézeteltérés, ötvözve a fogságból visszatérők összetartásával, valamint a külvilággal szemben tanúsított (tanult) rezisztenciájukkal, ahhoz a felismeréshez (majd viselkedési normához) vezetett, hogy az idegenektől „el kell különülni”. A nemzeti izoláció szimbolikus következménye a papi teológiában használt tiszta/tisztátalan dichotómiának az idegen népekre történő kiterjesztése lett. A papi teológia eredeti szent/profán és tiszta/tisztátalan rituális szimbólumrendszere tehát megkezdte átalakulását: a tisztátalanság az idegen népek inherens attribútumává vált.

Míndez nyomon követhető a הַבְּדִיל szó jelentésváltozásán is. A szónak a מְּ prepozíciós bővítménnyel való használata nem újdonság, hiszen ez megjelenik már a P egyes rétegeiben is; ott még azonban – mint láttuk – a prepozíciós kifejezés nem ’valami**től**’ való szeparáció’-t, hanem csupán ’valami**ből**’ való kiválasztás’-t jelöl (egyetlen kivétel ez alól a Numeri 16,21, ahol a jelentés a ’félrehúzódság, félrevonulás’ fogalmi jegyekkel képezhető le.) Ezra-Nehemia könyvének verseiben azonban a lexéma egyértelműen ’szeparáció’, ’izoláció’ jelentésű. Amint azt láttuk, nyelvi újításnak minősül a korábbi igetörzsi előforduláshoz képest a *nifal* használata is, amely visszaható, illetve mediális természettel ruházza fel az igei jelentést (’elkülöníti magát, elkülönül’).

A tiszta/tisztátalan dichotómia kiterjesztésével együtt a demarkációs vonal tehát elmozdult a templom falától, és a gyülekezet (= nemzet) határára tolódott ki. A jelenség nyelvi kifejezőeszköze – *terminus technicus*i minőségben – a módosult értelmű הַבְּדִיל lett.

MORÁLIS TARTOMÁNY

Egyetlen csoportot, azon belül két verset kell még megvizsgálnunk. (Trito-) Jesaja könyvében a gyülekezettől, illetve az Örökkévalótól való „elszakadást” fejezi ki a szó – az Ezra-Nehemia könyvében írottakhoz hasonló formában.

„Ne mondjon ilyet az az idegen, aki az Úrhoz csatlakozott: Bizonyára *elkülönít* engem népétől az Úr (הַבְּדִיל יְבַדִּילֵנִי יְהוָה מֵעַמּוֹ).” (Jes 56,3)

„A ti bűneitek *választottak el* titeket Istenetekről (עֲוֲנוֹתֵיכֶם הָיוּ מְבַדְּלִים בֵּינָנוּם (לְבִין אֱלֹהֵיכֶם), a ti vétkeitek miatt rejtette el orcáját előletek, és nem hallgatott meg.” (Jes 59,2)

Mind a két vers a késői Trito-Jesaja gyűjteményben található, amelyet ma már többnyire nem egy szerzőnek, hanem redaktori kompillációnak tulajdonítanak.³⁵ A fenti két versben közös, hogy mind a kettő *morális sikera* tolja el az

³⁴ Smith 1991: 86–97.

³⁵ Rózsa 1996: 285–287.

„elválasztás” motívumát, ami új elem az eddigi *rituális*, illetve *fizikai* „elválasztáshoz” képest.

Az első vers a Krónikás Történeti Mű logikáját és szóhasználatát hozza *in-vers* formában: az idegen NE legyen „elválasztva” az Örökkévaló népétől. Bár a בּדל gyök *hifil*-ben szerepel, mégis: a kontextus és a מַעַל prepozíciós bővítmény tisztán az Ezra-Nehemia-beli koncepció meglétére, jelenlétére utal. A jövőve-nyekkel szembeni megengedő hangnem miatt összességében, úgy véljük, az Ezra-Nehemia műnél későbbi szövegről lehet szó.

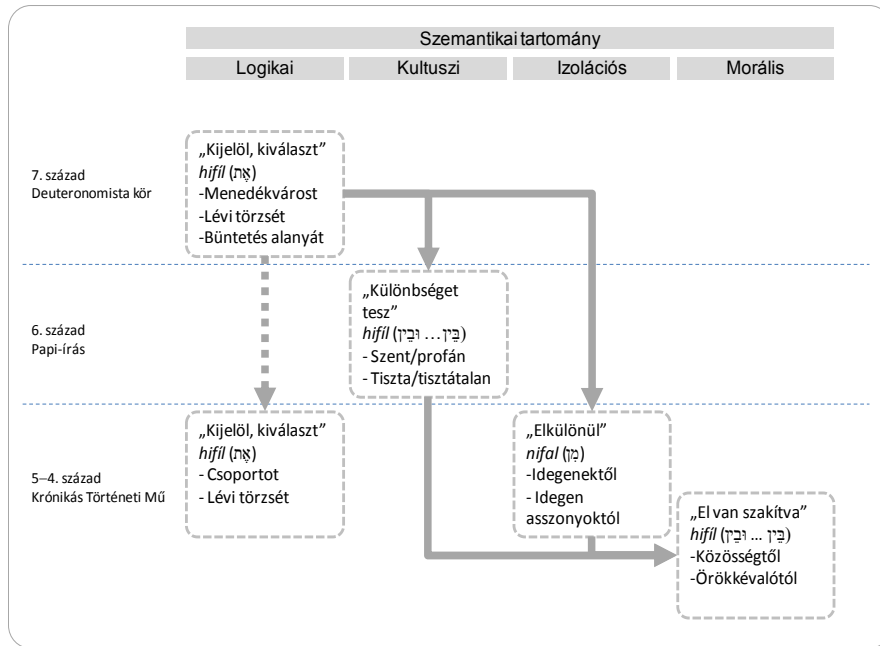
Az 59. fejezet 2. verse a kutatók jelentős része szerint egy késői liturgikus szöveghez tartozik.³⁶ Különlegessége a בּדל gyök *hifil* participiumi (מַבְדִּילִים) realizációja, a papi szóhasználatnak megfelelő וַיִּבֶן ... וַיִּבֶן prepozíciós bővítmény kíséretében, de már nem rituális, hanem morális vonatkozással. A בּדל gyök rituális → morális transzformációja *korrelál*, illetve együtt történik a tiszta/tisztátalan rituális dichotómiák morális síkon történő használatával.

ÖSSZEFOGLALÁS

A בּדל gyökből képzett szavak szemantikai elemzése ahhoz a felismeréshez vezet, hogy a jelentésváltozás összefügg a papi teológia mondanivalójával. A bibliai irodalomban a gyök a 7. század vége felé jelenik meg először névszói (בְּדָל = ’rész, darab’), illetve igei (הַבְּדִיל = ’kijelöl, kiválaszt’) alakban; ez utóbbi kezdetben egyszerű logikai értelemben. A logikai jelentéstartalom továbbélni látszik egészen a Krónikás Történeti Mű keletkezéséig; ezzel párhuzamosan azonban a fogság utáni papi használatban (6. század vége és 5. század) végbe-ment a szó első szemantikai transzformációja. A tiszta/tisztátalan és a szent/profán dichotómiák *terminus technicus*aként a szót ’megkülönböztet, szétválaszt’ jelentésben kezdik használni; az elhatárolás fogalmilag a jeruzsálemi templomon belüli szakrális térre és az ebben szolgáló papságra koncentrálódik.

Később, az idegen népekkel való konfliktusok élesedése során, a társadalmi változásokra reflektálva, ez a határ a gyülekezet (= nemzet) határaitól toledott ki, ekkorra már ’elkülönülés, izoláció’, esetenként pedig ’kiközösítés’ szemantikai többlettel. Végül, utolsó lépésként a szót morális síkon kezdik el használni, amely a tiszta/tisztátalan és a szent/profán dichotómiák szemantikai migrációját is jelzi. Mivel a הַבְּדִיל használati módjai eltérnek a különböző korszakokban és teológiai rétegekben, leképezve a papi teológia változásait, a szó fordítását és értelmezését korszakonként eltérő módon kell elvégezni.

³⁶ Pl. Hawthorne 1987.

3. ábra: A בָּדַל gyök igei használatának szemantikai transzformációja

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Allen 1998 Leslie C. Allen, *Ezékiel 20–48* (World Biblical Commentary 29), Dallas, Texas: Word Books.
- Barton – Muddiman 2001 John Barton – John Muddiman (szerk.), *The Oxford Bible Commentary*, New York: Oxford.
- BDB 2000 Brown – Driver – Briggs, *The Enhanced Hebrew and English Lexicon*, Oak Harbor, Washington.
- Braun 1986 Roddy Braun, *1 Chronicles* (World Biblical Commentary 14), Dallas, Texas: Word Books.
- Budd 1998 Philip J. Budd, *Numbers* (Word Biblical Commentary 5), Dallas, Texas: Word Books.
- DeVries 1998 Simon J DeVries, *1 Kings* (Word Biblical Commentary 12), Dallas, Texas: Word Books.
- Dillard 1987 Raymond B. Dillard, *2 Chronicles* (World Biblical Commentary 15), Dallas, Texas: Word Books.
- Douglas 1984 [1966] Mary Douglas, *Purity and Danger* (ARK), New York: Routledge.

- Durkheim 2004 [1912] Émile Durkheim, *A vallási élet elemi formái*, Budapest: L'Harmattan.
- Eliade 1987 [1957] Mircea Eliade, *A szent és a profán: a vallási lényegről*, Budapest: Európa.
- Finkelstein – Silberman 2006 Israel Finkelstein – Neil Asher Silberman, *Biblia és régészet. Az ókori Izrael történelmének két arca*, Budapest: Gold Book.
- Hartley 1998 John E. Hartley, *Leviticus* (Word Biblical Commentary 4), Dallas, Texas: Word Books.
- Hildebrand 1986 David R. Hildebrand, „A Summary of Recent Findings in Support of an Early Date for the So-Called Priestly Material of the Pentateuch” in *JETS* 29/2: 129–138.
- Hawthorne 1987 Gerald F. Hawthorne, *Isaiah 34–66* (Word Biblical Commentary 25), Dallas, Texas: Word Books.
- Kellermann 1970 Diether Kellermann, *Die Priesterschrift von Numeri 1,1 bis 10,10*, Berlin: De Gruyter.
- King 2010 Leonard W. King, *Enuma Elisb. The Seven Tablets of Creation; the Babylonian and Assyrian Legends Concerning the Creation of the World and of Mankind*, New York: Cosimo.
- Marossy 2012 Marossy Attila, *The Art of Separation. A history of the clean/unclean and sacred/profane dichotomies*, PhD dissertation, Wien: Universität Wien, Evangelisch-Theologische Fakultät.
- Mazar 2007 Mazar, Amihai, „Priests and Priesthood”, in Fred Skolnik – Michael Berenbaum (szerk.), *Encyclopaedia Judaica*, 2. kiadás, vol. 16, Farmington Hills: Gale, 513–526.
- Meyer 2010 Esias Meyer, „Dating the Priestly text in the pre-exilic period: some remarks about anachronistic slips and other obstacles”, *Verbum et Ecclesia* 31(1), Art. #423, 6 oldal, DOI: 10.4102/ve.v31i1.423.
- Milgrom 1991 Jacob Milgrom, *Leviticus 1–16. A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Bible 3), New York: Doubleday.
- Milgrom 2000 Jacob Milgrom, *Leviticus 17–22. A New Translation with Introduction and Commentary*, (The Anchor Bible 3A), New York: Doubleday.
- Milgrom 2001 Jacob Milgrom, *Leviticus 23–27. A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Bible 3B), New York: Doubleday.
- Otto 2001 [1917] Rudolf Otto, *A szent*, Budapest: Osiris.
- von Rad 2000 [1957] Gerhard von Rad, *Az Ószövetség teológiája I.*, Budapest: Osiris.

- Rózsa 1995 Rózsa Huba, *Az Ószövetség keletkezése I.*, Budapest: Szent István.
- Rózsa 1996 Rózsa Huba, *Az Ószövetség keletkezése II.*, Budapest: Szent István.
- Smith 1927 Smith, Robertson, *Lectures on the Religion of the Semites*, 3. kiadás, New York: The Macmillan Company.
- Smith 1991 Daniel L. Smith, „The Politics of Ezra: Sociological Indicators of Postexilic Judean Society”, in Philip R. Davies (szerk.), *Second Temple Studies. 1. Persian Period* (JSOT 117), Sheffield: Sheffield Academic Press, 73–97.
- Wenham 1998 Gordon J. Wenham, *Genesis 1–15* (Word Biblical Commentary 1), Dallas, Texas: Word Books.
- Williamson 1985 H. G. M. Williamson, *Ezra, Nehemia* (World Biblical Commentary 16), Dallas, Texas: Word Books.